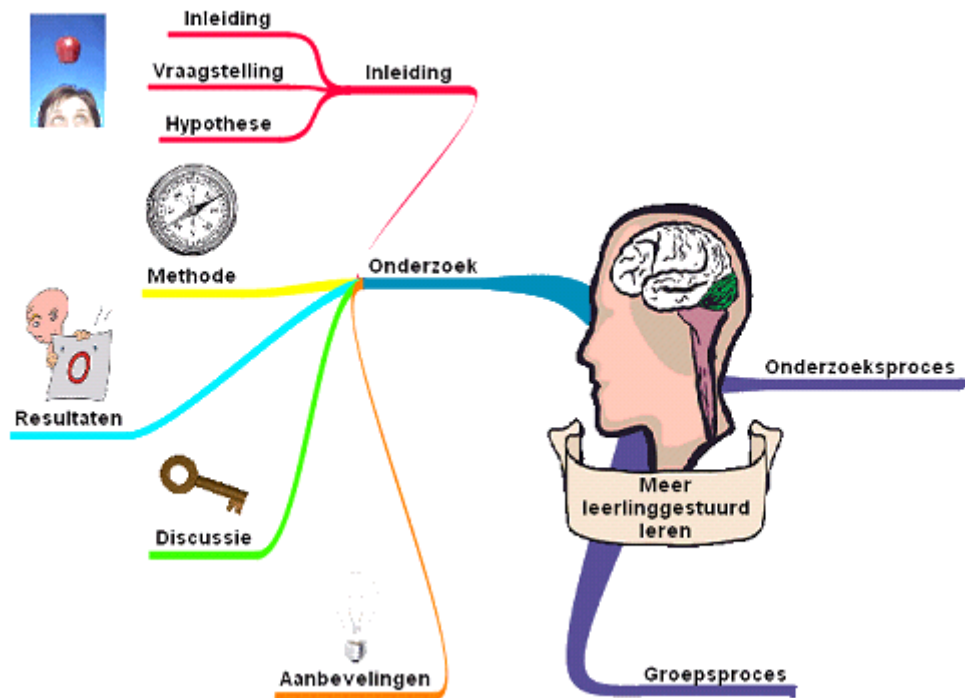

EINDVERSLAG ACADEMISCHE SCHOOL

Sophianum, december 2013

Welke mogelijkheden zijn er om binnen de voorziene krimpsituatie op het Sophianum kwalitatief goed onderwijs te blijven bieden?

Leontien Puijk
Mijntje Weijers
Chantal Bold
Melanie Kochen
Hetty de Bakker

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Onderzoeksverslag	6
Verantwoording onderzoek	6
Onderzoekskader	6
Probleemstelling	7
Probleemanalyse	7
Doelstelling	10
Vraagstelling	11
Hoofd- en deelvragen	11
Deelvraag 1	12
Verslaglegging van de methode	12
Onderzoeksgroep	12
Materiaal	13
Uitvoering	13
Analyse	14
Resultaten	15
Deelvraag 2	18
Deelvraag 3	23
Verslaglegging van de methode	24
Methode	24
Materiaal	24
Uitvoering	24
Analyse	24
Resultaten	27
Deelvraag 4	31
Deelvraag 5	31
Deelvraag 6	31
Verslaglegging van de methode	31
Materiaal	31
Onderzoeksgroep	32
Uitvoering	32
Analyse	32
Resultaten	32
Conclusies	33
Keuze van het MT	34
Discussie	36
Nawoord	37
Literatuurlijst	38
Bijlages	40
Bijlage 9 en 10	i-xlv
Persoonlijke notitie werkgroep	41

Voorwoord

In het schooljaar 2007-2008 gaat in Limburg de pilot “Academische School Limburg” van start. Dit is een samenwerkingsverband van 12 Limburgse scholen met als doel: *“het opleiden van goed geëquipeerde docenten, het gezamenlijk ontwikkelen van onderwijsinnovaties én het stimuleren van docenten in het voortgezet onderwijs om op een wetenschappelijk verantwoorde manier onderzoek te doen”*.

Na de pilot Academische scholen komt er ook de component opleiden bij en wordt de naam “Academische Opleidingsschool Limburg”. De deelnemende scholen hebben op dit moment drie hoofdtaken: lesgeven, opleiden én onderzoek doen. Door hun onderzoekstaak onderscheiden zij zich van andere scholen. Dit onderzoek gebeurt samen met experts van Fontys Hogescholen, de Open universiteit en de Universiteit van Maastricht. Samen met deze instellingen werken de scholen structureel aan onderzoek, innovatie en ontwikkeling.

Het Sophianum is vanaf de start betrokken bij de Academische School Limburg en later ook bij de Academische Opleidingsschool. Vanaf het allereerste begin zijn docenten geschoold in het verkrijgen van onderzoeksvaardigheden en/of zijn ze geschoold tot onderzoeker. Deze scholing maakt hun werk niet alleen breder en interessanter maar het draagt ook bij aan de kwaliteit van het onderwijs.

Mensen geloven graag, zeker in het onderwijs. We willen het beste voor onze leerlingen en daarom zijn we voortdurend op zoek naar nieuwe mogelijkheden. Maar geloven is accepteren zonder bewijs en dat leidt vaak tot teleurstellingen vooral als innovaties achteraf niet blijken te werken of het gewenste resultaat opleveren. Onderzoek en weten is accepteren na een strenge toetsing van geordend en gestructureerd bewijs. Deze manier van werken vergroot de succesfactor.

Tijdens de beginjaren heeft de onderzoeksgroep van het Sophianum enkele kleinere onderzoeken afgerond. In 2010 heeft de schoolleiding de onderzoeksgroep een meerjarenopdracht gegeven om de mogelijkheden te onderzoeken *“het onderwijs op het Sophianum op een innovatieve en efficiënte wijze te organiseren rekening houdend met de regionale krimp in leerlingenaantallen, een zo breed mogelijk aanbod en met behoud van de kwaliteit. In het onderzoek moet aandacht zijn voor meer maatwerk voor leerlingen, de noodzakelijke cultuuromslag en de optimale inzet van ICT mogelijkheden.”*

De krimp is al een aantal jaren voelbaar op onze school en wordt elke jaar middels organisatorische en efficiency maatregelen opgevangen. Het is de wens van de schoolleiding om deze jaarlijkse bezuinigingsrondes te vervangen door een andere organisatie van het primaire proces en hierbij is dus gekozen voor een “onderzoekende” aanpak. Een onderzoeksgroep van hiervoor opgeleide docenten hebben zonder last van ruggespraak vrij en objectief de mogelijkheden kunnen onderzoeken. Hierbij hebben ze alle voor- en nadelen

kunnen afwegen en rekening kunnen houden met de specifieke omstandigheden van het Sophianum en het Heuvelland.

Belangrijk bij de start van het onderzoek is ook de toezegging gegeven dat het onderzoek het fundament voor de toekomst zal zijn en als uit onderzoek blijkt dat zaken in de praktijk niet werken deze ook niet geïmplementeerd of zelfs geprobeerd zullen worden.

Bij de start van het onderzoek is ook al aangegeven dat de onderzoeksgroep een rapport samenstelt met mogelijke bouwstenen waarbij de onderzoeksgroep **geen** keuze maakt met welke bouwstenen we als school de komende jaren aan de slag gaan. Deze taak is vooraf bij de schoolleiding neergelegd. We hebben voor deze werkwijze gekozen om de objectiviteit te waarborgen. Enerzijds heeft de schoolleiding op deze manier geen sturing kunnen geven aan een mogelijke gewenste uitkomst. Want ook bij onderzoek speelt al te vaak mee dat dat wat je gelooft of wenst ook de uitkomst is.

Anderzijds geeft het de onderzoeksgroep alle ruimte om alle mogelijkheden in de meest brede zin te onderzoeken.

De schoolleiding heeft uit het rapport een samenhangend geheel van bouwstenen geselecteerd. De volgende stap ligt nu bij de teams/kolommen. Zij moeten de komende jaren a.d.h.v. deze bouwstenen het primaire proces in hun team/kolom anders gaan organiseren. Waarbij ze rekening moeten houden met de specifieke leerlingenkenmerken in elke kolom.

Naast de uitkomsten van het rapport is het proces van dit onderzoek net zo belangrijk geweest. Voor de schoolleiding was het spannend en wennen om een onafhankelijke groep in school te hebben die zich bezig hield met de onderwijskundige toekomst van de school. Het vrijlaten en niet sturen is een totaal andere werkwijze dan in het verleden gebruikelijk is. Deze manier van werken is, voor ons allen, zoeken naar de juiste weg geweest en daardoor zeer leerzaam. De (vaak lange) gesprekken met de onderzoeksgroep zijn als daarbij zeer inspirerend en boeiend ervaren.

Voor ons ligt nu een zeer degelijk rapport dat alle mogelijkheden biedt om het Sophianum toekomstbestendig te maken. Een kans die we met beide handen moeten aangrijpen in het belang van alle (toekomstige) leerlingen in het Heuvelland.

Tot slot wil ik namens de gehele school mijn grote waardering uitspreken aan de onderzoeksgroep voor hun werk van de afgelopen jaren. Het getoonde doorzettingsvermogen, de kritische onderzoekshouding, de hoge mate van integriteit, de pioniersgeest, de overwonnen twijfels, de professionele werkhouding, de weggenomen weerstanden en vooral de inzet van ieder afzonderlijk. Deze kwaliteiten hebben tot dit mooie resultaat geleid.

Hans Hupperetz

Voorwoord werkgroep AOSL

Voor u ligt het verslag van de werkgroep AOSL, docenten, verbonden aan het Sophianum te Gulpen, die onderzoek hebben gedaan in het kader van de Academische School in Limburg. De werkgroep heeft zich de laatste drie jaar bezig gehouden met een onderzoek naar de mogelijkheden die er zijn om binnen de voorziene krimpsituatie op het Sophianum kwalitatief goed onderwijs te blijven bieden. Criteria voor die kwaliteit zijn door de directie geformuleerd.

De werkgroep heeft in een aantal bijeenkomsten gepeild welke kwaliteiten belangrijk zijn voor de verschillende geledingen van de school. Deze zijn ingepast in een onderwijskundig model dat op grond van literatuur voor het Sophianum met bouwstenen geconstrueerd is. Verschillende vernieuwingscholen zijn bezocht om toepassingen voor het model te verzamelen. Het resultaat hiervan, bouwstenen, gecombineerd met de toepassingen, voorzien van de effecten en randvoorwaarden, is de informatie waaruit de directie een keuze kan maken voor het nieuw te vormen Sophianum-onderwijsconcept.

Behoud van kwalitatief goed onderwijs in een krimpsituatie

Onderzoeksverslag

Verantwoording onderzoek

Er is een demografische verandering gaande waar heel Nederland mee te maken krijgt. De komende dertig jaar zal de groei van de Nederlandse bevolking stabiliseren en vervolgens omslaan in krimp.

Landelijk is er sprake van ontgroening (er worden minder kinderen geboren). Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en Noordoost-Groningen zijn officiële door de regering benoemde krimpregio's (* Bron: Krimpen met kwaliteit. Interbestuurlijk actieplan Bevolkingsdaling. Rijk, IPO en VNG, 2009).

Het Sophianum, brede scholengemeenschap lwoo-vmbo-havo-vwo in het Heuvelland in Zuid-Limburg, heeft 2 vestigingen, één in Gulpen en één in Nijswiller. In Nijswiller is het lwoo en de bovenbouw van het vmbo gevestigd, de andere afdelingen bevinden zich in Gulpen. De komende jaren krijgt de school te maken met een sterk verminderde toestroom van leerlingen en daarmee ook met minder inkomsten.

Onderzoekskader

De directie heeft de Werkgroep Academische Opleidingsschool van het Sophianum opdracht gegeven te onderzoeken hoe het primaire onderwijsproces in een krimpsituatie veilig te stellen is met behoud van een zo breed mogelijk aanbod en met als doel kwalitatief goed onderwijs in het Heuvelland te behouden:

“De werkgroep onderzoekt de mogelijkheden om het onderwijs op het Sophianum op een innovatieve en efficiënte wijze te organiseren rekening houdend met de regionale krimp in leerlingenaantallen en een zo breed mogelijk aanbod en met behoud van de volgende kwaliteitseisen:

- *bovengemiddelde examenresultaten per kolom (vwo-havo-vmbo) en per sectie d.w.z. boven het landelijk gemiddelde en LVO gemiddelde;*
- *bovengemiddelde doorstroom en onvertraagd naar het diploma d.w.z. boven het landelijk gemiddelde en LVO gemiddelde;*
- *leerlingtevredenheid over de lessen en het onderwijs boven het LAKS gemiddelde.*
- *Succesfactor Sophianumleerlingen in het 1e jaar van het vervolgonderwijs (WO-HBO-MBO) boven het instituutsgemiddelde;*
- *afwijking CE-SE per sectie binnen de inspectienorm d.w.z. maximaal 0,5 punt naar boven of eronder.*

In het onderzoek is aandacht voor meer maatwerk voor leerlingen, de noodzakelijke cultuuromslag en de optimale inzet van ICT mogelijkheden.”

De werkgroep heeft de afgelopen 2 jaar de motivatie van havo 4-leerlingen onderzocht. De resultaten laten zien dat deze groep leerlingen zich vooral gemotiveerd voelt door de factor ‘engagement’, anders gezegd: “wat ik doe, is zinvol voor mij”. Middelen die hierbij ingezet kunnen worden, zijn afwisseling in werkvormen, opdrachten buiten het boek, het nut van de lesstof en de zin van de opdrachten inzien, betrokkenheid bij het onderwerp, uitdaging. Het blijkt dat we vooral meer aan de laatste drie zouden kunnen doen. Deze zouden we dan ook als aandachtspunt willen meenemen bij mogelijke onderwijsveranderingen.

Probleemstelling

Demografische ontwikkelingen in Zuid-Limburg

In de regio Zuid-Limburg spelen drie demografische ontwikkelingen een rol in de krimp: ontgroening¹, vergrijzing² en migratie. Deze laatste ontwikkeling betreft vooral jongeren: zij gaan buiten de regio studeren en keren vaak niet terug. Ook economische redenen spelen een rol: de werkgelegenheid neemt in het algemeen af en grote bedrijven trekken weg of bouwen af (Vodafone, DSM). Als gevolg van deze ontwikkelingen noemt PEARL een afname van 3,8 % en E'til een afname van 9.1% tot 2025 (commissie Deetman, 2011).

Dit heeft gevolgen voor het onderwijs in Limburg in het algemeen. Volgens de DHV krimpbarometer, door ingenieursbureau DHV opgesteld, dat onderzoek gedaan heeft naar de verwachte demografische ontwikkelingen in Nederland tot 2025 wordt voor het basisonderwijs in Limburg een afname verwacht van 17% tot 2025 (Witteman, 2010). Het voortgezet onderwijs krijgt te maken met een afname van het leerlingenaantal van 4% tot 2015 en 12% tot 2020 (Sikkes,2010).

Probleemanalyse

Gevolgen voor het Sophianum

Ook voor het Sophianum heeft de krimp gevolgen. Het is een landelijke school met een vrij vast voedingsgebied. Het betreft de volgende gebieden: de gemeenten Gulpen-Wittem, Vaals, Margraten, Simpelveld en Valkenburg aan de Geul, België en overige gebieden. Door de demografische krimp In de regio is er sprake van een sterke daling van de leerlingenaantallen de komende tijd. Gegevens van het CBS over de bevolkingsprognoses van de leeftijdsgroep 10 tot 20 jaar tot 2028 laten voor de eerder genoemde gemeenten een beeld zien waaruit blijkt dat het dieptepunt van de daling ligt tussen 2022 en 2026. Zijn er in 2010 in dit gebied 7842 jongeren van deze leeftijdsgroep, in 2024 is dit aantal gedaald tot

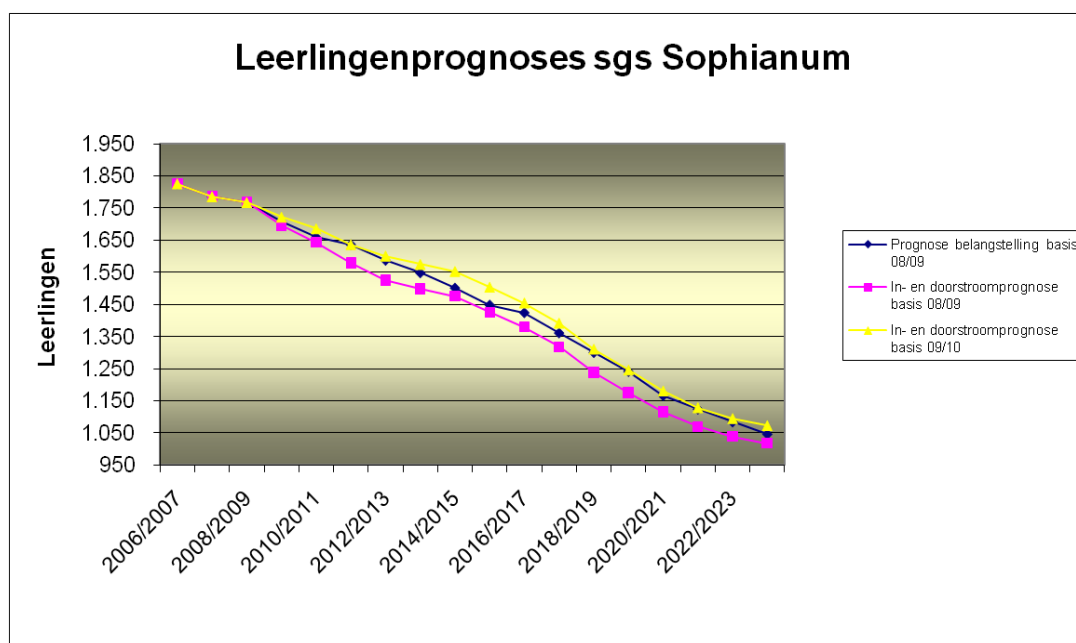
¹ Ontgroening wil zeggen dat het aandeel van de jongeren in de totale bevolking terugloopt door daling van het geboortecijfer.

² Vergrijzing geeft aan dat het aandeel van ouderen in de bevolking stijgt en daardoor een stijging van de gemiddelde leeftijd veroorzaakt.

5588. In 2025 is er weer een toename te zien voor de totale leeftijdsgroep tot 5596 kinderen. In de groep van 10-15-jarigen begint de groei eerder, al in 2023. Zie tabel 1 in de bijlage, p 5 (CBS, 2011).

Bij het Sophianum is de daling van het aantal leerlingen enkele jaren geleden begonnen. Uit gegevens van de school zelf zien we dat de school op zijn top in het schooljaar 2005-2006 in totaal 1843 leerlingen had. Dit schooljaar 2010-2011 zijn dat er 1636. Men verwacht in het schooljaar 2023-2024 nog 1042 leerlingen te hebben. Zie figuur 1 en tabel 1 voor de daling vanaf 2006 en de bijbehorende getallen vanaf 2009. (Formatieplan Sophianum, 2009). Als de prognose van het CBS correct is, mogen we aannemen dat het leerlingenaantal daarna weer zal toenemen.

Figuur 1: Leerlingenprognoses SG Sophianum

Tabel 1: leerlingenprognoses SG Sophianum 2009-2024

Schooljaar	Aantal leerlingen	Afname leerlingen t.o.v. voorafgaand jaar	Schooljaar	Aantal leerlingen	Afname leerlingen t.o.v. voorafgaand jaar
2009-2010	1687		2017-2018	1357	- 63
2010-2011	1636	-51	2018-2019	1275	- 82
2011-2012	1593	-43	2019-2020	1210	-65
2012-2013	1556	- 37	2020-2021	1147	- 63
2013-2014	1535	-21	2021-2022	1095	- 52
2014-2015	1514	-21	2022-2023	1063	-32
2015-2016	1465	- 49	2023-2024	1042	-21
2016-2017	1420	-45			

Doordat er minder leerlingen komen, is er minder geld te besteden: de inkomsten zijn gekoppeld aan het aantal leerlingen. Bovendien hebben we de komende jaren te maken met een teruglopend aantal leerlingen, maar gelijkblijvend aantal groepen. De kosten voor het directe onderwijsproces blijven dus onveranderd, zie tabel 2 (HANK, 2010).

Tabel 2: prognose groeps grootte SG Sophianum 2010-2011, 2011-2012, 2020-2021

Schooljaar	Leerlingenaantal	% afname tov 2010-2011	groepen	% afname tov 2010-2011	Gem groeps grootte
2010-2011	1707		63		25,05
2011-2012	1610	5,68	64	0	23,97
2020-2021	1148	32,7	49	22,2	21,63

De werkelijke daling van het leerlingenaantal lijkt in 2010 mee te vallen, maar in 2011 heeft de daling toch fors ingezet. In tabel 3 zijn de prognoses en werkelijke aantallen naast elkaar gezet (gegevens administratie, 2012).

Tabel 3: prognose en werkelijke getallen SG Sophianum 2009-2010, 2010-2011, 2011-2012

Schooljaar	Prognose aantal leerlingen	Afname leerlingen t.o.v. voorafgaand jaar	Werkelijk aantal leerlingen	Afname leerlingen t.o.v. voorafgaand jaar
2009-2010	1687		1720	
2010-2011	1636	-51	1709	-11
2011-2012	1593	-43	1653	-56

Gaan we op de gewone voet voort met de uitgaven, dan worden ze onbetaalbaar. Kostenposten zijn o.a. materiële kosten waaronder gas/water/licht, het onderhoud van de gebouwen, overheadkosten³ en personele lasten. Veel uitgaven liggen vast. De uitgaven voor de salarissen zijn variabel, maar ook daar is een ondergrens door wettelijke verplichtingen en opgebouwde rechten. Deze krimp kan niet opgevangen worden door natuurlijk verloop onder docenten: uiteindelijk zijn er minder leraren nodig. Dit blijkt uit een formatieprognose die de directie heeft gemaakt voor 2020.

Reeds genomen maatregelen Sophianum:

De directie heeft voor zover zij mogelijk acht een aantal maatregelen genomen:

- Men hanteert nu als uitgangspunt eerst lessen toekennen, dan pas taken.
- Er zijn taken bij het personeel geschrapt of minder uren toegekend.
- Het aantal afdelingsteams is teruggebracht van 10 naar 7.
- Er is een andere directiestructuur gerealiseerd door clustervorming met Stella Maris.

³ Overhead is het geheel van functies gericht op de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces.

- Er is bezuinigd op backoffice. Dat kost nu nog maar de helft van de oorspronkelijke kosten.
- Onderwijzend personeel wordt zoveel mogelijk vervangen door onderwijsondersteunend personeel, zoals een roostermaker of een decaan, die een lagere salarisschaal hebben.
- Er zijn meer leerlingen ingedeeld per lesgroep, soms zelfs boven de 32-norm, er zijn klassen samengevoegd, bijvoorbeeld de Gymnasium-Atheneum bovenbouw, er zijn soms minder lessen per vak toegekend.
- Er is extra aandacht voor Public Relations, dat nu gedeeltelijk is uitbesteed aan een extern bureau.

De effecten van deze inspanningen zijn dat de school tot nu toe (2011) een sluitende begroting heeft gehad 'met zwarte cijfers' en dat alle vaste contracten met het personeel nog intact zijn. Een kleine meevaller daarbij is dat de daling van het leerlingenaantal minder snel verloopt dan verwacht. Zo was de prognose voor 2009-2010 1687 leerlingen, het werkelijke aantal bleef daar boven met 1720 leerlingen.

De directie kan nog zo'n 2 jaar doorgaan met deze bezuinigingen, maar dan is de bodem echt bereikt. Uiteindelijk is er het besef dat deze maatregelen de mindere inkomsten ten gevolge van de krimp niet kunnen opvangen. Kleine taken schrappen heeft weinig effect. Drastische maatregelen zullen moeten worden genomen. De kans dat deze ten koste gaan van de kwaliteit van het onderwijs dat op het Sophianum aangeboden wordt, is groot. Veel tijd om te experimenteren met ingrepen is er niet, de daling van het leerlingenaantal gaat gemiddeld met zo'n 46 leerlingen per jaar voort (zie prognoses tabel 1 en 2). Bij te snelle acties ligt een slechte naam in het verschiet waardoor het aantal aanmeldingen nog meer zou kunnen afnemen. Alleen oplossingen die bewezen nut hebben en passen bij het Sophianum, mogen worden ingevoerd. Daarom heeft de werkgroep Academische Opleidingsschool van de directie een uitgebreide onderzoeksopdracht gekregen (zie p 1).

Bij de start van de Academische Opleidingsschool Limburg heeft het Sophianum gekozen voor het primaire leerproces als onderzoeksgebied. Een directielid verwoordde dit eens met "leerling-lesstof-leraar". Gezien de visie van de school waarin de leerling centraal staat met als doel een zelfstandige, zelfverantwoordelijke persoon, werd dit gebied beperkt tot "meer leerlinggestuurd leren". Het gaat dus om het leren van de leerling. Dit hoeft niet altijd onder directe begeleiding van een docent plaats te vinden. De werkgroep richt zich daarmee op het onderwijskundige gebied op schoolniveau. In eerste instantie worden andere organisatiemogelijkheden buiten beschouwing gelaten.

Doelstelling

Doelstelling van het onderzoek is de positie van het Sophianum veiligstellen als school voor voortgezet onderwijs in het Heuvelland met behoud van aanbod voor alle leerlingen uit het voedingsgebied en met behoud van kwaliteit. De directie wil het probleem van het teruglopend leerlingenaantal structureel aanpakken vanuit een overkoepelende visie. Binnen het onderzoek is de doelstelling een of meerdere onderwijskundige modellen te vinden of samen te stellen die ervoor zorgen dat de kwaliteit behouden blijft zonder het beschikbare budget te overschrijden.

Vraagstelling

Hoofdvraag

De hoofdvraag van het onderzoek is als volgt geformuleerd:

Hoofdvraag:
Welke mogelijkheden zijn er om binnen de voorziene krimpsituatie op het Sophianum kwalitatief goed onderwijs te blijven bieden?

Deelvragen

1. Wat verstaan de verschillende geledingen onder 'kwalitatief goed onderwijs' op het Sophianum?
 - a. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens het managementteam van het Sophianum?
 - b. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens de medewerkers van het Sophianum?
 - c. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens de leerlingen van het Sophianum?
- Welk onderwijskundig model kan toegepast worden bij het 'kwalitatief goed onderwijs' op het Sophianum?
 - a. Uit welke bouwstenen kan volgens de literatuur een onderwijskundig model in het algemeen bestaan?
 - b. Welke onderdelen van bouwstenen kunnen worden toegepast in een onderwijskundig model voor het 'kwalitatief goed onderwijs' op het Sophianum?
- Welke scholen in Nederland bieden mogelijkheden het onderwijsmodel van het Sophianum aan te vullen?
 - a. Welke scholen bieden mogelijkheden gezien hun recente experimenten met onderdelen van bouwstenen?
 - b. Welke scholen bieden mogelijkheden gezien hun regiofunctie in een krimpgebied?
- Welke recente experimenten met onderdelen van bouwstenen bieden mogelijkheden het onderwijsmodel van het Sophianum in een krimpsituatie aan te vullen?
- Welke effecten verwachten we van de beschreven mogelijke aanvullingen van het onderwijskundig model van het Sophianum?
- Met welke randvoorwaarden dienen we rekening te houden bij de beschreven mogelijke aanvullingen van het onderwijsmodel van het Sophianum?

Als resultaat van dit onderzoek verwacht de werkgroep de directie een goed beeld van de mogelijkheden en consequenties van innovaties voor te leggen zodat deze onderbouwde keuzes kan maken met betrekking tot het nieuw te vormen onderwijsmodel van het Sophianum.

Deelvraag 1: Wat verstaan de verschillende geledingen onder 'kwalitatief goed onderwijs' op het Sophianum?

Onze hoofdvraag is: Welke mogelijkheden zijn er om binnen de voorziene krimpsituatie op het Sophianum kwalitatief goed onderwijs te blijven bieden? Om deze vraag te beantwoorden, zullen we eerst moeten weten wat men op het Sophianum kwalitatief goed onderwijs vindt. De drie belangrijkste groepen zijn daarbij: het managementteam, de medewerkers, dat wil zeggen docenten met oop, en de leerlingen. Tijdens drie moderatiebijeenkomsten hebben we hen bevraagd over wat zij goed kwalitatief onderwijs vinden. Zo kwamen we tot de antwoorden van de volgende drie deelvragen:

- a. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens het managementteam van het Sophianum?
- b. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens de medewerkers van het Sophianum?
- c. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens de leerlingen van het Sophianum?

Verslaglegging van de methode

Methode

Voor het vaststellen van wat de medewerkers en leerlingen van het Sophianum verstaan onder kwalitatief goed onderwijs hebben we gekozen voor de moderatiemethode. Daarvoor hadden we twee redenen. Deze methode geeft de ruimte voor allerlei invallen en ideeën zonder dat de respondent gestuurd of beïnvloed wordt door een kader als bij een enquête. Bovendien is het een techniek die in tegenstelling tot interviews vrij snel de mogelijkheid tot representatieve informatie biedt.

Alle informatie is bewaard en uitgewerkt tot hanteerbare criteria.

Onderzoeksgroep

De eerste onderzoeksgroep bestond uit 20 medewerkers. Er waren 25 collega's uitgenodigd. Een docent meldde zich ziek, een ander was de bijeenkomst vergeten. Per team waren er 3 docenten benaderd en daarnaast 4 leden van het oop. In één team waren geen collega's bereid mee te werken. Er is gelet op het randomiseren van de medewerkers: oudere en jongere, verhouding man-vrouw.

De tweede onderzoeksgroep betrof de leerlingen. Elke teamleider heeft 5 leerlingen van zijn afdeling benaderd. Indien mogelijk zijn leerlingen geselecteerd die in leerlingenpanels zaten. In totaal waren er 35 leerlingen uitgenodigd, 3 leerlingen waren afwezig.

Als laatste is het voltallige managementteam als onderzoeksgroep uitgenodigd, zowel teamleiders als directieleden. Eén teamleider was afwezig vanwege te drukke

werkzaamheden, een ander kwam later binnen, maar heeft wel aan alle vragen meegewerkt. Er hebben 10 leden van het MT deelgenomen, 2 vrouwen, 8 mannen.

Materiaal

De moderatiemethode is bij alle groepen toegepast. Er zijn vergelijkbare vragen gesteld, bij de leerlingen eenvoudiger geformuleerd. Bij alle bijeenkomsten is gebruik gemaakt van een beamer + pc, een prikbord, blaadjes, kaartjes en prikkers. In de eerste plaats is gevraagd naar wat nu op het Sophianum goed gaat met betrekking tot het onderwijs, daarna wat men mist en wat er anders zou moeten. Bij de docenten en het managementteam is daarbij nog naar ideeën gevraagd om binnen het onderwijs de krimp op te vangen. Tijdens de sessies zijn aantekeningen van de opmerkingen n.a.v. antwoorden van de deelnemers gemaakt. Alle informatie is bewaard: de kaartjes op de borden, de blaadjes met suggesties en de aantekeningen van de sessiebegeleidsters. Van de borden met kaartjes zijn foto's gemaakt.

Uitvoering

De docentenbijeenkomst vond plaats op 18 oktober 2011. De collega's waren bij aanvang in groepjes van 3 á 4 vanuit verschillende teams bij elkaar gezet. Zij beantwoordden vragen in eerste instantie individueel, maar er was ook overleg ingepland. Er werd uit de antwoorden een top samengesteld van zaken die men het belangrijkste vond. Daarna kwamen alle leden van een team bij elkaar om te bepalen of deze top ook voor hun specifieke afdeling gold. Vervolgens bedacht men per team zoveel mogelijk ideeën ter verbetering van het onderwijs op het Sophianum, gelet op de krimp⁴. Er is afgesloten met een rapportage daarvan per groep.

De bijeenkomst met de leerlingen was op 14 december 2011. Bij de eerste vragen zijn de leerlingen zoveel mogelijk in heterogene groepen van 4 á 5 personen geplaatst naar opleiding en leerjaar. Na het vaststellen van de top zijn ze per afdeling bij elkaar gaan zitten. Er is hier meer doorgevraagd naar wat de leerlingen precies bedoelden met hun antwoorden om misverstanden te vermijden.

De sessie met het managementteam vond plaats op 19 maart 2012. Ook hier zijn de leden eerst zoveel mogelijk gemengd, gelet op functie en verantwoordelijkheid binnen de school. Na de top zijn er drie groepjes gemaakt die zoveel mogelijk een afspiegeling waren van één van de drie schooltypen: vmbo, havo en vwo.

Alle sessies werden door de ondervraagden positief beoordeeld. Er was een positieve werksfeer.

De gegevens van de bijeenkomsten zijn verwerkt in tabellen. Het analyseren en interpreteren van de gegevens is in een gezamenlijke sessie van de werkgroep gebeurd.

⁴ De ideeën betroffen voornamelijk ideeën ter verbetering van het onderwijs op het Sophianum, maar het criterium van de krimp is bij de meeste niet meegenomen.

Analyse

Deelvraag 1. Wat verstaan de verschillende geledingen onder 'kwalitatief goed onderwijs' op het Sophianum?

Deelvraag 1a. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens het managementteam van het Sophianum?

Van de antwoorden van het managementteam die uit de moderatiesessie naar voren kwamen, volgt nu een korte samenvatting.

Het managementteam ziet op het Sophianum momenteel 4 onderwerpen: meer, regio, zorg en vak als voornaamste kwaliteiten. Dit bereikt de school door een duidelijke, veilige structuur voor docenten en leerlingen te onderhouden met ruimte voor scholing, samenwerking intern, maar ook extern en internationaal, maatwerk en ICT. Mogelijke invoering van het Technasium wordt onderzocht. Het managementteam wil vooral streven naar een andere cultuur, opener, moderner, zelfbewuster en de talenten van de leerlingen beter stimuleren en begeleiden. Ook willen ze de school meer in contact brengen met de buitenwereld. Daarbij moet wel aandacht blijven voor de categorieën: zorg, meer en les/vak. De school zou dit bij cultuur kunnen bereiken door een meer open cultuur en duidelijkere profilering per niveau. Bij talent kan men een stimulerende leeromgeving creëren door veelzijdig aanbod en aandacht voor het unieke van elke leerling en hen meer uit te dagen. Bij de andere onderwerpen ziet men vooral heil in het professionaliseren van de docenten, zowel binnen als buiten de les. De ideale school bestaat voor het management uit:

1. maatwerk bij talent
2. professionalisering van het personeel
3. intensiveren van ICT
4. trots en zelfbewustheid uitstralen
5. leerlingenparticipatie versterken
6. betere profilering per kolom

Bekeken voor de eigen afdeling week de Havogroep enigszins af van de volgorde. Maatwerk bleef bij alle bovenaan en trots en zelfbewust werd de laatste kwaliteit. Ideeën om deze kwaliteiten te realiseren waren vooral flexibiliteit, meer samenwerking, meer mogelijkheden in variatie o.a. bij de rol van de docent.

Deelvraag 1b. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens de medewerkers van het Sophianum?

Bij de moderatiebijeenkomst die voor de docenten was georganiseerd kwamen als voornaamste kwaliteiten een goede zorg- en leerlingbegeleiding, de veilige en vertrouwde omgeving van een streekschool en kwalitatief goede lessen naar voren. Deze kwaliteiten weet de school te bereiken met behulp van een goed zorgteam in samenspraak met de mentoren en docenten. Er is veel aandacht voor de individuele leerling. Er zijn duidelijke afspraken: leerlingen weten waar ze aan toe zijn en waar ze terecht kunnen. De docenten zouden willen streven naar een aantal onderwerpen. Bij de vakken wil men vooral een hoger kennisniveau van de leerlingen, de zorg zou nog beter kunnen en men wil meer aanbieden dan wat wettelijk verplicht is: meer dan leren alleen. Ook wil men meer en beter ICT, meer

aandacht voor projecten en kleinere groepen. Men zou dit kunnen bereiken door niet te bezuinigen op materiële zaken en de kwaliteit van docenten, bv door scholing, te bevorderen. Men wil de leerlingen beter voorbereiden op het leven als volwassene. De top 6 van de ideale school van de medewerkers:

1. vakkennis
2. zorgstructuur
3. kleinere groepen
4. ICT
5. leerlingen voorbereiden op zelfredzaamheid in de maatschappij
6. techniek aanbod breed houden.

Ideeën om die ideale school te bereiken waren er overvloedig, maar niet bruikbaar met het gegeven van de krimp als achtergrond. Wel bruikbaar waren: meer leerlingen genereren door techniek aantrekkelijker te maken, o.a. door externen bij het onderwijs te betrekken, meer ICT inzetten en snijden in het aanbod.

Deelvraag 1c. Wat is kwalitatief goed onderwijs volgens de leerlingen van het Sophianum?

Bij de bijeenkomst voor de leerlingen kwamen drie hoofdthema's naar voren waarvan zij vinden dat ze onderdeel zijn van het kwalitatief goed onderwijs op het Sophianum. Deze thema's zijn goede docenten, het gebruik van materialen/faciliteiten en ICT. Mogelijke verbeteringen zien de leerlingen vooral bij de sociale omgang tussen leerling en docent en de leskwaliteit. Ook willen ze meer ICT en een beter lesrooster. De leerlingen missen afwisseling binnen en buiten de les, beter ICT en een betere inrichting. Wat ze het eerst zouden willen aanpakken in volgorde is:

1. inrichting
2. rooster
3. laptops
4. variatie
5. sociale omgang leerling docent
6. ICT

Keken de leerlingen naar hun eigen afdeling, dan werd de volgorde van aanpak anders en duidelijk verschillend voor elke afdeling. Ook de leerlingen geven geen ideeën die bruikbaar zijn bij krimp, zij zoeken de verbeteringen vooral in leuker onderwijs en betere lessen.

Een compleet overzicht van wat in de moderatiesessies ter sprake is gekomen, is toegevoegd als bijlage nr. 2 (a,b,c).

Resultaten

In de moderatiemethodes zijn vragen gesteld die twee doelen hadden: duidelijk maken wat het Sophianum nu aan kwaliteit biedt en onderzoeken welke kwaliteiten het graag zou willen aanbieden.

Welke kwaliteit biedt het Sophianum momenteel?

Dit was één van de vragen die de werkgroep tijdens de moderatiebijeenkomsten aan de drie geledingen van het Sophianum (leerlingen, op/oop en het managementteam⁵) heeft gesteld.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden voor de vertegenwoordiging van het Sophianum **als geheel** heeft de werkgroep bekeken of de diverse antwoorden op deze vraag gegroepeerd konden worden onder kwaliteiten die algemener van aard zijn.

Twee belangrijke kwaliteiten van het Sophianum zijn momenteel:

1. Zorg

- het Sophianum biedt (omdat het een streekschool is) in het algemeen een goede sfeer, biedt veiligheid en algehele zorg voor alle leerlingen;
- de school heeft oog en aandacht voor de individuele leerling, begeleidt individuele leerlingen (genoemd wordt dan o.a. huiswerkbegeleiding, aandacht voor dyslexie, goede kwaliteit informatieavonden, begeleiding op maat, zorgzaamheid).

2. Onderwijskwaliteit:

- het gaat om kwaliteit van de docenten (genoemd wordt dan o.a. goede examenresultaten, goede uitleg, goede docenten, scholing in school);
- de onderwijskwaliteit heeft ook betrekking op kwaliteit van de lesinhoud (genoemd wordt dan o.a. goede lessen, goede lesmethodes, goed niveau).

Opvallend was dat er nog een derde kwaliteit genoemd werd tijdens twee bijeenkomsten (leerlingen, managementteam): **breed aanbod** (genoemd wordt o.a. ruime keuzemogelijkheid, versterkt talenonderwijs, maatwerk, heterogene groepen, buitenschoolse activiteiten). De bijeenkomst echter van de docenten richtte zich niet op deze kwaliteit.

Naar welke kwaliteit streeft het Sophianum?

Ook deze vraag is gesteld tijdens de drie moderatiebijeenkomsten aan de drie geledingen van het Sophianum⁶ en ook hier is de werkgroep op zoek gegaan naar algemenere benamingen voor kwaliteiten om antwoorden voor het Sophianum als geheel te kunnen formuleren.

Wat daarbij direct opviel, was dat de drie geledingen duidelijk vanuit een andere invalshoek naar het Sophianum kijken als er antwoord op deze vraag gegeven dient te worden. Over het algemeen kijken de leerlingen naar de praktische zaken (inrichting gebouw, rooster), de docenten meer naar de lessen zelf (vakkennis, groepsgrootte) en het managementteam naar de schoolcultuur (imago, profilering, talentontwikkeling).

⁵ Voor de leerlingen is deze vraag vertaald naar 'Wat vind je goed aan het onderwijs op het Sophianum?'

⁶ Voor de leerlingen is deze vraag vertaald naar 'Wat zou er volgens jou verbeterd kunnen worden aan het onderwijs op het Sophianum' en 'Welke dingen mis je op het Sophianum m.b.t. goed onderwijs?'

Desondanks zijn er twee belangrijke kwaliteiten te noemen waar het Sophianum als geheel naar streeft:

1. ICT intensiveren

Hierbij is de intensivering afgestemd op de rol die de drie geledingen op de school vervullen. Hieronder de volgende precisering:

- de leerlingen willen over de juiste eigen apparatuur ('own device') beschikken, willen dat docenten geschoold worden en er over het algemeen gedigitaliseerd moet worden;
- de docenten willen meer en beter gebruik van moderne media en een betere infrastructuur rondom ICT;
- het managementteam wil ook de structuur en de randvoorwaarden rondom ICT intensiveren en noemt daarbij zaken als scholing personeel en leerlingen, duidelijk beleid, meer investeringen.

2. Versterken van persoonlijke ontwikkeling leerlingen

Hierbij moet er zowel aandacht zijn voor de 'excellente leerling' (genoemd door managementteam) als voor de 'zorgleerling' (genoemd door docenten en leerlingen).

Hieronder de volgende precisering:

- de leerlingen vinden dat er verbeteringen mogelijk zijn vanuit docenten in de sociale en professionele omgang met de leerlingen en noemen daarbij zaken als respect in omgang met leerlingen, meer interesse tonen, klachten van leerlingen serieus nemen;
- de docenten noemen zaken als 'leerlingen opleiden voor het leven, meer nog dan voor een baan of opleiding', 'wereldburgerschap', 'zelfreflectie structureel aanbieden en aanleren', 'zorgen voor een breed aanbod, bijv. op gebied van gezondheid, verkeer, persoonlijke financiën', de school ook na lestijd openstellen voor activiteiten;
- het managementteam vindt het zeer belangrijk dat er maatwerk wordt geleverd voor de talenten onder de leerlingen en dat de leerlingenparticipatie op de school versterkt moet worden.

Deelvraag 2 . Welk onderwijskundig model kan toegepast worden bij het ‘kwalitatief goed onderwijs’ op het Sophianum?

Bij deelvraag 1 is via de moderatiemethode beantwoord welke zaken volgens het MT, de medewerkers en de leerlingen van het Sophianum behoren tot kwalitatief goed onderwijs op hun school. De volgende stap is te proberen deze onder te brengen/met elkaar te verbinden in een onderwijskundig model. Om dat te bereiken stellen we eerst de vraag: Uit welke bouwstenen kan een onderwijskundig model **in het algemeen** bestaan? Vervolgens selecteren we de bouwstenen die kunnen worden toegepast in een onderwijsmodel voor Sophianum.

Deelvraag 2a. Uit welke bouwstenen kan volgens de literatuur een onderwijskundig model in het algemeen bestaan?

Bij het zoeken naar onderwijskundige modellen hebben we gekozen om ons te beperken tot een tijdsbestek van de afgelopen 15 jaar. Deze keuze is gebaseerd op het tijdstip van invoering van de tweede fase en het studiehuis in 1998 en ook van de basisvorming, ingevoerd en verplicht vanaf 1994. Onderwijskundige modellen zijn gebaseerd op een onderwijskundig concept. Voor het begrip onderwijskundig concept maken wij gebruik van de definitie van Hoobroeckx & Haak, deze luidt:

“Onderwijsconcept: Onderwijskundig uitgangspunt dat bepalend is voor de didactische vormgeving (Hoobroeckx & Haak, 2006).”

Om tot een onderwijskundig concept te komen is het belangrijk om de onderliggende leertheorieën te bestuderen en de verschillende visies op onderwijs met elkaar te vergelijken.

Leertheorieën en visies in opvoeden en onderwijs

Globaal kunnen we de volgende leertheorieën onderscheiden:

- Behaviorisme. Een van de oudste leertheorieën, ontstaan eind 19^e eeuw. Het behaviorisme is gebaseerd op de stimulus-responstheorie. Een prikkel uit de leeromgeving roept een reactie in de vorm van bepaald gedrag op. Bekrachtiging en modelleren zijn twee instrumenten van het behaviorisme die in het onderwijs nog steeds gebruikt worden.
- Cognitieve theorieën. Ook deze leertheorieën zijn aan het eind van de 19^e eeuw ontstaan. Volgens deze theorieën moet nieuwe informatie inhoudelijk aansluiten op reeds aanwezige informatie. Bij zelfontdekkend leren en betekenisvol leren wordt gebruik gemaakt van deze theorieën.
- Fenomenologische leertheorie. Deze theorie dateert uit de 20^e eeuw en besteedt meer aandacht aan hoe leerlingen zelf hun leerproces ervaren.
- Het constructivisme. Dit is de meest actuele variant op de metacognitieve leertheorie. Bij deze leertheorie ligt de nadruk op het situatie- of contextgebonden karakter van de menselijke kennis. Bij constructivisme wordt benadrukt dat nieuwe kennis op een actieve

en constructieve manier door de leerling zelf aan bestaande voorkennis moet worden gekoppeld om goed te leren.

Als men kijkt naar de visies op opvoeden en onderwijs in de loop van de tijd, valt er een tweedeling op met aan de ene kant de opvatting dat het kind/de leerling “(aan)gestuurd” moet worden en aan de andere kant het idee dat men het kind moet “laten groeien” (Bronkhorst, 2006). In de visie waarbij de leerling wordt (aan)gestuurd gaat men ervan uit dat kennis objectief is en het leren vooral binnen school gebeurt. Het hierbij aansluitende didactische model is dat van de directe instructie. De andere visie daarentegen gaat ervan uit dat kennis subjectief is en dat leren een interactief proces is waarbij steeds nieuwe kennis wordt geconstrueerd. Het leren vindt dan grotendeels buiten school plaats.

Aan deze laatste visie is niet direct een aansluitend didactisch model te koppelen. Dit hangt samen met drie ontwikkelingen binnen de pedagogiek. In de pedagogiek ziet men in de afgelopen eeuw drie pedagogische stromingen. Deze drie hebben als uitgangspunt dat er meer vrijheid voor de leerlingen moet zijn en zijn geïnspireerd door de ideeën van Rousseau uit de Romantiek (18^e eeuw). Twee stromingen, de reformpedagogiek (1920) en de antiautoritaire pedagogiek (1970) ontstaan vanuit filosofische en ideologische ideeën, werken vanuit een uitgewerkte visie en bieden leerlingen een grotere mate van vrijheid en diverse vormen van structuur aan. De derde stroming, die van het Nieuwe Leren (2000), is ontstaan vanuit zelf geconstrueerde opvattingen die gaandeweg door middel van kleine ad hoc experimenten op individuele basis veranderen (Tjalling Brouwer, 2006). Alle drie de stromingen sluiten aan bij de leertheorie van het constructivisme van Vigotsky. Deze theorie gaat ervan uit dat leerlingen actief kennis opbouwen door nieuwe contextgebonden informatie te interpreteren vanuit kennis, ervaringen en opvattingen die zij al hebben.

Bij deze theorie van Vigotsky sluit de volgende definitie van leren aan waar wij in het onderzoek van uitgaan: “Een proces van kennisverwerving, betekenisgeving en vaardigheidsontwikkeling dat constructief, cumulatief, steeds meer zelfgestuurd, doelgericht, gesitueerd, coöperatief en individueel verschillend is” (Pieters & Verschaffel, 2009, p 267).

Onderwijskundige en didactische concepten gebaseerd op het constructivisme

Scholen die werken vanuit een pedagogische visie die gebaseerd is op het constructivisme, stellen de ontwikkeling van kinderen tot verantwoordelijke, zelfstandige volwassenen centraal. In de didactische praktijk werken deze scholen ieder op hun eigen wijze aan onderwijs, waarin de individuele leerling met zijn of haar eigen kwaliteiten en mogelijkheden richting gevend is. Het betreft hier zowel traditionele als nieuwe vernieuwingsscholen. Onder traditionele vernieuwingsscholen verstaan we onder andere Montessori scholen, Jenaplan en Dalton onderwijs. In ons onderzoek beperken we ons echter tot onderwijsconcepten bedacht in de afgelopen 15 jaar, deze traditionele vernieuwingsscholen vallen daardoor buiten de onderzoekskaders.

Bij het concept van de constructivistische benadering staat het begeleiden van leerlingen zodat ze zelf actief hun eigen kennis kunnen opbouwen centraal. Hierdoor wordt de

kwaliteit van het geleerde beter. Daarnaast worden de leerlingen beter voorbereid op “een leven lang leren” en het zich eigen maken van de “21th century skills” als samenwerken, creativiteit, ICT-geletterdheid, communiceren, probleemoplossend vermogen, kritisch denken en sociale en culturele vaardigheden. De kwaliteit van het leerproces neemt bij het ontwerpen van het onderwijs een steeds belangrijkere rol in. Dit zie je terug bij de onderwijsmodellen van de nieuwe vernieuwingsscholen. Het valt op dat zij vaak gemeenschappelijke delers hebben als het gaat om aspecten uit het primair proces zoals de krachtige, rijke leeromgeving met authentieke, betekenisvolle leertaken, resultaat- en procesgerichte toetsing van leerlingen en coaching van de lerende. Ze zijn voornamelijk leerling-gecentreerd en kiezen zoveel mogelijk voor maatwerk binnen het leren.

Bij de beantwoording van onze onderzoeksvraag beperken wij ons tot mogelijke veranderingen in het primaire proces. Om de manier waarmee de vernieuwingsscholen hun primaire proces hebben vormgegeven, goed te kunnen omschrijven hebben we eerst onderzocht welke aspecten deel uitmaken van dat primaire proces. Deze aspecten noemen we in het vervolg van het onderzoek “bouwstenen”. Daarmee kunnen we vervolgens de onderwijsmodellen van de scholen beschrijven en met elkaar vergelijken.

Bouwstenen van een onderwijsmodel

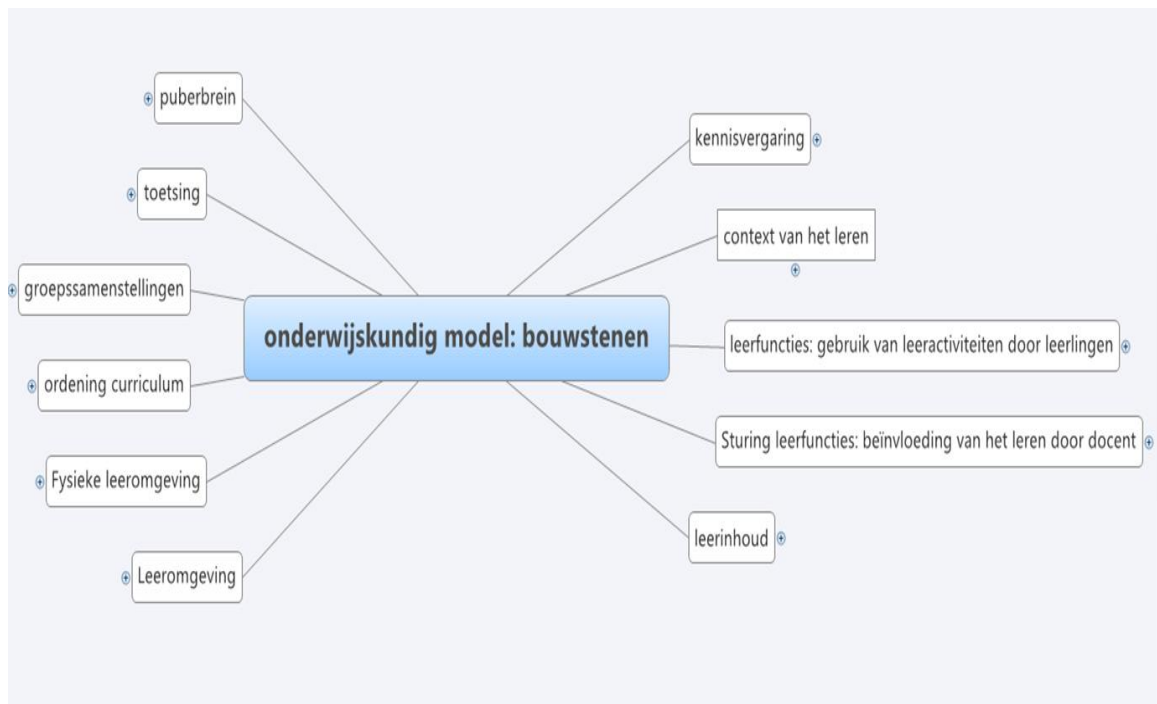
In het onderzoek hebben we de verschillende aspecten van het primair proces onderzocht. Deze aspecten noemen we in het vervolg van het onderzoek de “bouwstenen”. Het betreft de volgende aspecten:

- Kennisvergaring
- Context van het leren
- Leerfuncties: gebruik van leeractiviteiten door leerlingen
- Sturing leerfuncties: beïnvloeding van het leren door de docent
- Leerinhoud
- Leeromgeving
- De fysieke leeromgeving
- Ordening curriculum
- Groepssamenstellingen
- Toetsing
- Puberbrein
- Zorg

Zie figuur 2; mindmap met hoofdindeling voor de bouwstenen. Van elke bouwsteen is op basis van literatuur gekeken naar de mogelijke verfijningen.

In de bijlage vindt u een verdere onderverdeling (bijlage 3). Indien noodzakelijk is een uitleg van een gedeelte van de bouwstenen in bijlage 4 bijgevoegd.

Figuur 2. Hoofdindeling van de bouwstenen

Deelvraag 2b. Welke onderdelen van bouwstenen kunnen worden toegepast in een onderwijskundig model voor het ‘kwalitatief goed onderwijs’ op het Sophianum?

Bij het beantwoorden van deelvraag 1 hebben we bekeken welke kwaliteiten het Sophianum heeft en in de toekomst zou willen verwerven. In deelvraag 2a hebben we vanuit de literatuur onderzocht uit welke bouwstenen een onderwijskundig model in het algemeen kan bestaan. Om vast te stellen welke bouwstenen nu onderdeel kunnen zijn van het onderwijsmodel van het Sophianum hebben we de algemene bouwstenen naast de visie van de school en de resultaten van de moderatiemethode gelegd. Alle bouwstenen komen in dit theoretische model voor met uitzondering van het puberbrein. De onderdelen die bij deze laatste bouwsteen, het puberbrein, naar voren kwamen, waren al genoemd bij de overige bouwstenen. De tabel, waarin de bouwstenen vergeleken worden met de visie van het Sophianum en de gegevens van de moderatie vindt u in bijlage 5.

Resultaten

Uit de vergelijking van de bouwstenen met de visie en de moderatiegegevens is nu een onderwijsmodel te maken dat toegepast kan worden bij kwalitatief goed onderwijs op het Sophianum. U ziet dit model in een cirkelvorm. Het blijkt grote overeenkomsten te hebben met een model dat we eerder in de literatuur zijn tegengekomen, het *curriculair spinnenweb* (Coppoolse & Vroegindewij, 2010).

Deelvraag 3. Welke scholen in Nederland bieden mogelijkheden het onderwijsmodel van het Sophianum aan te vullen?

Deelvraag 3a. Welke scholen bieden mogelijkheden gezien hun recente experimenten met onderdelen van bouwstenen?

Deelvraag 3b. Welke scholen bieden mogelijkheden gezien hun regiofunctie in een krimpgebied?

Met het beantwoorden van deelvraag 2 is het theoretisch kader van dit onderzoek gelegd. Maar docenten hebben weinig aan algemene kaders. Zij zijn op zoek naar praktische toepassingen van een algemeen model. We gaan dus kijken naar hoe andere scholen voor het voortgezet onderwijs vorm gegeven hebben aan hun onderwijsconcept. Daarbij maken we meteen een forse selectie. Uitgangspunt zijn de kwaliteitseisen waar een model aan moet voldoen, zoals door de directie geformuleerd. Sommige zijn meetbaar, zoals eindexamenresultaten, andere niet, zoals aandacht voor meer maatwerk voor leerlingen. Hieronder vindt u de complete opdracht.

“De werkgroep onderzoekt de mogelijkheden om het onderwijs op het Sophianum op een innovatieve en efficiënte wijze te organiseren rekening houdend met de regionale krimp in leerlingenaantallen en een zo breed mogelijk aanbod en met behoud van de volgende kwaliteitseisen:

- *bovengemiddelde examenresultaten per kolom (vwo-havo-vmbo) en per sectie d.w.z. boven het landelijk gemiddelde en LVO gemiddelde;*
- *bovengemiddelde doorstroom en onvertraagd naar het diploma d.w.z. boven het landelijk gemiddelde en LVO gemiddelde;*
- *leerlingtevredenheid over de lessen en het onderwijs boven het LAKS gemiddelde;*
- *succesfactor Sophianumleerlingen in het 1e jaar van het vervolgonderwijs (WO-HBO-MBO) boven het instituutsgemiddelde;*
- *afwijking CE-SE per sectie binnen de inspectienorm d.w.z. maximaal 0,5 punt naar boven of eronder.*

In het onderzoek is aandacht voor meer maatwerk voor leerlingen, de noodzakelijke cultuuromslag en de optimale inzet van ICT mogelijkheden.”

In deze opdracht is de frase ‘rekening houdend met de regionale krimp’ het belangrijkste criterium. Hoe mooi of innovatief een toepassing ook kan zijn, als deze niet mogelijk is vanwege de krimp, dan kan zij niet geselecteerd worden.

In deelvragen 3a en 3b onderzoeken we op grond van algemeen beschikbare gegevens welke scholen een bezoek waard zijn. Daarbij kijken we naar scholen die vooral vernieuwend bezig zijn en naar scholen die vooral te maken hebben met het krimpprobleem.

Verslaglegging van de methode

Methode

Bij de selectie van scholen met experimenten en regiofunctie is gebruik gemaakt van bronnenonderzoek. Dataverzamelingen van verschillende instellingen, vaak elektronisch, zoals de Onderwijsinspectie zijn geraadpleegd. Ook zijn adviezen ingewonnen in informele gesprekken.

Materiaal

Bij het bronnenonderzoek is gebruik gemaakt van via het internet openbare sites. De belangrijkste zijn Vensters voor Verantwoording, een website waarvoor scholen met behulp van een vast format gegevens beschikbaar stellen, en de rapportage van de Onderwijsinspectie. Ook informatie van deskundigen of mensen die meer op de hoogte waren van vernieuwingen bij verschillende scholen is bij het selecteren van de scholen gebruikt.

Uitvoering

Bij het zoeken naar vernieuwingsscholen heeft de werkgroep als eerste gekeken naar de Pleionscholen (Platform Eigentijds Onderwijs). Deze groep vernieuwingsscholen werkt met elkaar en de VO-raad samen en evalueert de resultaten evidence based (www.pleion.nl). Er is een werktabel gemaakt op grond van de gegevens uit de bronnen. Per school is genoteerd hoe deze scoorde op CSE-resultaten, doorstroom, leerlingtevredenheid, afwijking CE-SE, eindcijfer, Dronkers schoolcijferlijst en de 10.000 scholensite. Ook is contact geweest met de contactpersoon van deze scholen, de heer Brouwer van het IJburgcollege in Amsterdam-Noord. Na overleg met de directie is bovendien gezocht naar scholen met een regiofunctie vergelijkbaar met die van het Sophianum. De meeste Pleionscholen zijn meer stadgericht. Zowel een regioschool als een school in een krimpsituatie zijn geselecteerd op grond van een onderzoek naar de beste school in 2012, gepubliceerd in het weekblad Elsevier (Deijkers 2013). Recentelijk is de website van IIO, InnovatiImpuls Onderwijs, bekeken. IIO op maat biedt middelbare scholen begeleiding bij planvorming op de terreinen van verlaging van het lerarentekort, slimmere werkwijzen voor het verlagen van de werkdruk, herinrichting van de onderwijsorganisatie en samenwerking in leernetwerken in de regio. De hieruit voortvloeiende experimenten worden op effecten onderzocht door SEO en ResearchNed.

Analyse

Pleionscholen

In deze fase van het onderzoek willen we komen tot een beperkt aantal scholen dat zoveel mogelijk voldoet aan de criteria van de directie. Daartoe is een werktabel gemaakt voor de Pleionscholen, zie bijlage 7. Deze is gemaakt op grond van openbare gegevens, zoals de websites van Vensters voor Verantwoording en de gegevens van de Onderwijsinspectie en de Site 10.000 scholen. Ook de lijst die hoogleraar Onderwijskunde Dronkers jaarlijks maakt, is hierin opgenomen (Dronkers, 2012). Het vergelijken van de gegevens moet voorzichtig

gebeuren. Op de website Vensters voor verantwoording publiceren de scholen meestal data van 2010-2011, maar ook 2009-2010 komt voor en niet altijd heeft een school alles ingevuld. Bovendien zijn sommige van deze scholen een paar jaar geleden met een nieuw concept begonnen en kunnen daardoor de resultaten van een eindexamengroep met de nieuwe aanpak nog niet laten zien. Als ze al eindexamens hebben afgenomen, blijken ze vaak onder de landelijke norm te scoren. De vernieuwing gaat vaak uit van een persoonlijke groei van de leerling, het Centraal Examen rekent af op de norm van het landelijk gemiddelde.

Er zijn grofweg 4 categorieën bij de criteria in de tabel. De eerste heeft te maken met alles rond het eindresultaat: het gemiddelde van het Centraal Schriftelijk Examen, de afwijking van het Schoolexamen ten opzichte van het Centraal Examen en het gemiddelde eindcijfer. De tweede betreft de doorstroom van de leerlingen. Als derde is er de leerlingtevredenheid. Afsluitend, de 4^e categorie, geeft de beoordeling door de Onderwijsinspectie en onderwijskundige Dronkers. De Onderwijsinspectie toetst aan een aantal criteria of de afdelingen van deze scholen voldoen aan de eisen van de Inspectie. Van de scholen die voldoende scoren zijn geen rapporten openbaar, van de scholen die zwak scoren wel. Dronkers tenslotte gebruikt ook een aantal criteria. Hij geeft scholen een cijfer. In bijlage 7 staat bij elk onderdeel naast de gegevens een korte uitleg.

Eindresultaat

Bovengemiddelde CSE-resultaten heeft het Vathorst College, Het Montaigne Lyceum heeft deze wel voor de havo en vwo, maar niet voor het vmbo. Geen enkele school voldoet voor alle afdelingen aan de inspectienorm van minder dan een 0,5 afwijking van het Schoolexamen ten opzichte van het Centraal Examen. Het Montaigne Lyceum haalt deze norm wel voor havo en vmbo tg. Het Unic en de Nieuwste School halen de norm voor hun havoafdeling, Het Amadeuslyceum voor vmbo tg, Via Nova voor vmbo b, het IJburg College en Niekke voor vmbo k. Het eindcijfer hoger dan de landelijke norm vinden we bij de havo en vwo van het Montaigne Lyceum en het Amadeus Lyceum. Dit zien we ook bij de afdelingen vmbo t g en vwo van het Vathorst College.

Doorstroom

De meeste doorstroom is te zien bij de Werkplaats in Bilthoven. Deze is bovengemiddeld voor de onderbouw en voor bovenbouw havo en vwo. Nogal wat scholen hebben een bovengemiddelde doorstroming voor de onderbouw: Via Nova, Unic, IJburg College, Nieuwste School en Amadeus Lyceum. Het Vathorst College scoort bovengemiddeld met bovenbouw vmbo en havo.

Leerlingtevredenheid

Hier is een kwantitatieve vergelijking mogelijk. De lijst voor het vaststellen van de leerlingtevredenheid is standaard. De school met de hoogste score, 7,8 is de Nieuwste School. Daarna volgt Vathorst College met 7,4. Als derde staat IJburg College met 7,0. Drie scholen scoren gelijk met 6,9: De Werkplaats, Unic en Amadeus Lyceum.

Beoordelingen

De gegevens van de Onderwijsinspectie geven tezamen een beeld van de kwaliteit van de school. Het algemeen oordeel kijkt naar allerlei onderdelen van de school. Daarbij staat apart het rendement van de onderbouw en het aantal gezakten per afdeling vermeld. Van 4

scholen zijn geen gegevens bekend: De Werkplaats, IJburg College, Niekée en Amadeus Lyceum. Van de Nieuwste school ontbreken de gegevens van het kwaliteitsrisico. De best scorende school is het Vathorst College. Daarna volgen Via Nova en Unic. Alle drie krijgen ze een voldoende voor het algemene oordeel. Het Vathorst College heeft daarbij de hoogste score 5 voor het rendement van de onderbouw en een laag percentage gezakten. Via Nova heeft een lagere score 3 voor het rendement van de onderbouw, en bij vmbo g een groot aantal gezakten. Unic heeft minder gezakten, maar een score 2 op het rendement van de onderbouw.

In de schoolcijferlijst van Dronkers is geen enkele school aan te wijzen die voor al zijn afdelingen een voldoende haalt. Het Montaigne Lyceum scoort het best met een 7,5 voor vmbo tg en 8,0 voor havo. Ook het Vathorst College scoort een 7,5 voor vmbo tg. Via Nova krijgt een 7,5 voor vmbo b. De werkplaats heeft een 7,0 voor vwo. Het IJburg College scoort een 6,0 voor vmbo tg.

Overige vernieuwingen

Een recente bron over vernieuwingen in het primair en voortgezet onderwijs is de website van InnovatieImpulsOnderwijs (www.innovatieimpulsonderwijs.nl). Honderd middelbare scholen werken in meer of mindere mate aan een innovatie en krijgen daarbij begeleiding vanuit deze organisatie.

Op de website wordt verslag gedaan van vijf experimenten die zouden kunnen leiden tot een effectievere inzet van leraren. Een experiment betreft basisscholen: Slimfit. Deze is buiten beschouwing gelaten. De andere vier zijn:

- Onderwijsteams
- E-klas en PAL-student
- Leerlingen voor leerlingen
- Videolessen

Van elk experiment is informatie vergaard.

Voor het experiment Onderwijsteams experimenteren scholen met instructie geven aan kleinere groepjes leerlingen binnen grotere groepen, het werken in teams, de inzet van onderwijsassistenten en toepassing van digitaal leermateriaal waar groepjes leerlingen zelf mee kunnen werken. Vaak hebben scholen hun gebouwen aan deze werkwijze aangepast. Het Ravelijn, vmbo school in Steenberg, is aangewezen als Modelschool. Deze school is gegroeid vanuit een krimpsituatie van 276 leerlingen naar 450.

Bij E-klas en PAL-student experimenteert men met de inzet van ICT. Een E-klas bestaat uit een rijk gevulde elektronische leeromgeving ontwikkeld door docenten zelf. Bij de uitvoering en ondersteuning worden er getrainde PAL-studenten (PAL = Persoonlijk Assistent Leraar) ingezet. De dichtstbijzijnde school die zich bezighoudt met dit experiment is het Bernardinuscollege in Heerlen.

Bij Leerlingen voor Leerlingen worden ouderejaars leerlingen ingezet om hun jongere medeleerlingen te helpen. Ze doen dit door onder begeleiding van de vakdocent en een mediaspecialist een filmpje op te nemen waarin ze vakspecifieke, veel voorkomende vragen beantwoorden. Leerlingen uit lagere klassen kunnen dit filmpje op elk moment bekijken. Als

ze daarna nog vragen hebben, kunnen ze ouderejaars leerlingen om extra uitleg vragen. Het streven is een databank van 1600 filmpjes op te bouwen. Tijdens het Bendecafé van 26 september 2013 heeft M. Idema van de Openbare Scholengemeenschap Hoorn een presentatie hierover gegeven.

Videolessen is een innovatief experiment waarmee leerlingen op verschillende locaties dezelfde lessen kunnen volgen. Docenten delen lessuren met collega's op afstand. Zij ontwerpen het onderwijs zelf samen met hun collega's van de andere scholen. Het Bataafs Lyceum in Hengelo werkt met videolessen naast andere initiatieven. Een opzet van zo'n experiment is gemaakt door docenten van het Connect College in Echt voor het vak Grieks. De leerlingen kozen voor een andere oplossing.

Regiofunctie

Gaandeweg het onderzoek blijkt dat scholen die vernieuwen vaak meer geld tot hun beschikking hebben dan gewoonlijk. Voor innovatie is niet zelden extra subsidie beschikbaar. Scholen in een krimpregio hebben die extra financiën nu juist niet. Zij zien hun inkomsten dalen met het leerlingaantal, maar hun kosten blijven op hetzelfde niveau. Tot dusver is bij het beantwoorden van de vraag geen rekening gehouden met de regionale krimp, een zeer belangrijke randvoorwaarde. In overleg met de directie wordt besloten ook scholen te bekijken die in een krimpregio liggen en een regionale functie hebben vergelijkbaar met die van het Sophianum. Alle Pleionscholen met uitzondering van De Werkplaats in Bilthoven bevinden zich in een stad: Amsterdam, Utrecht, Den Haag, Tilburg, Amersfoort en Roermond.

Vraag 3b bevraagt de mogelijkheden van scholen die in een vergelijkbare krimpsituatie zitten. Het weekblad Elsevier onderzoekt jaarlijks de kwaliteit van scholen in het voortgezet onderwijs (Deijkers, 2013). Maatgevend in het onderzoek zijn cijfers van de Inspectie voor het Onderwijs. Men kijkt naar het percentage leerlingen dat zonder doubleren in de derde klas komt, het aantal leerlingen dat zonder zittenblijven het diploma haalt en het gemiddelde cijfer op het Centraal Examen. Ook het puntenverschil tussen SE en CE is bekeken. Dit doet men voor een periode van 3 jaar. Hier gaat het om de jaren 2009 t/m 2011.

Als beste school voor zowel vwo, havo en vmbo-t werd het Reynaert College in Hulst aangewezen. Deze school stond op de 3^e plaats voor het vwo, de 5^e plaats voor de havo en de 4^e plaats voor het vmbo-t. Deze school heeft net als het Sophianum een regiofunctie in een krimpgedebied, Zeeuws-Vlaanderen.

Resultaten

Deelvraag 3a. Welke scholen bieden mogelijkheden gezien hun recente experimenten met onderdelen van bouwstenen?

Pleionscholen

Gelet op de criteria die de directie geformuleerd heeft, kunnen we nu een schema maken met daarin de namen van de Pleionscholen die beter scoren dan de andere. In tabel 7 is te zien dat het Vathorst College bij alle 4 de categorieën genoemd wordt. Slechts bij de

afwijking van SE-CE wordt het niet genoemd. Het Montaigne Lyceum scoort vooral goed op de resultaten. De Nieuwste school scoort goed op de categorieën doorstroom en leerlingtevredenheid, maar wordt helemaal niet genoemd bij de resultaten.

Tabel 4: De best scorende Pleionscholen

Boven gemiddeld CSE	Afwijking SE-CE	Eindcijfer	Doorstroom	Leerling tevredenheid	Inspectie	Jaap Dronkers
Vathorst	Montaigne	Montaigne Amadeus	Werkplaats	Nieuwste School	Vathorst	Montaigne
Montaigne		Vathorst	Via Nova, Unic IJburg Nieuwste School Amadeus Vathorst	Vathorst	Via Nova Unic	Vathorst Amadeus
				IJburg		
				Unic Amadeus		

De resultaten van dit gedeelte van het onderzoek roepen een probleem op. Er wordt gezocht naar scholen die aan alle geformuleerde criteria voldoen en goede beoordelingen hebben. Dat zien we bij geen van alle terug. Het Vathorst College scoort het best: deze school voldoet aan 4 van de 5 criteria en heeft 2 positieve beoordelingen. Daarop volgt het Amadeus Lyceum met 3 van de 5 en 1 goede beoordeling. Het Montaigne Lyceum heeft dezelfde score als het Amadeus Lyceum, maar eenzijdiger, vooral hoog op eindresultaten. We hebben de eerste twee geselecteerd: het Vathorst College en het Amadeus Lyceum.

Beide scholen zijn benaderd voor interviews. De directie van het Amadeus Lyceum raadde ons af naar hen toe te komen. De school had het afgelopen jaar zeer tegenvallende eindexamenresultaten gehad en wilde eerst weer dit probleem opgelost hebben. In plaats daarvan adviseerde men ons naar het Corlaer College havo-vwo in Nijkerk te gaan. Deze school behoort tot de Pleionscholen. Bij het opstellen van de tabel over de Pleionscholen, tabel 4 in de bijlage, waren nog geen gegevens over het Corlaer College beschikbaar in Vensters voor verantwoording. Deze zijn nu wel beschikbaar. Het Corlaer College wordt positief beoordeeld door de inspectie en de Dronkerslijst (9,5). Ook de leerlingtevredenheid is positief. De eindexamenresultaten laten voor Havo een beter resultaat zien dan voor vwo. Bovendien blijkt het Corlaer College ook met IIO samen te werken in een maatwerkbegeleidingstraject: 'Anders organiseren van onderwijs in teamverband en met inzet van ICT'. Gezien deze data hebben we deze school uitgekozen in plaats van het Amadeus Lyceum.

Bij de start van ons onderzoek was de site InnovatieImpulsOnderwijs nog niet bekend. Het onderzoek naar de geschikte Pleionscholen heeft veel tijd gekost. Voor een gelijksoortige selectie van andere scholen die een specifieke pijler vertegenwoordigen uit experimenten van het IIO die voor ons onderzoek van belang zouden kunnen zijn, is geen tijd. Scholen die met het IIO samenwerken zijn daarom geselecteerd op grond van aanbevelingen en redelijke argumenten.

Het Ravelijn is geselecteerd omdat de onderzoeksbegeleidster, Rika Verhoef, ons op deze school opmerkzaam heeft gemaakt. Deze school is door IIO tot Modelschool benoemd voor het experiment van de Onderwijsteams. Dat betekent dat deze school als voorbeeld geldt en daardoor ook tijd heeft voor belangstellenden van andere scholen. Bovendien wordt het personeel gemonitord en de resultaten onderzocht door een extern bureau. Er is een aparte projectleider aangesteld, iemand die niet aan de school verbonden is. De school heeft bovendien een grote groei de laatste jaren: van 276 naar 450. De school ligt ook in een krimpregio. Dit argument komt bij deelvraag 3b aan bod.

Het Bernardinuscollege is geselecteerd omdat het de dichtstbijzijnde school is die meedoet aan het experiment van de E-klas en PAL-student. Bovendien ligt deze school in een krimpregio.

Op de Bendecafé-bijeenkomst op 26 september 2013 op het Blariacum College te Blerick is informatie verkregen over de andere twee experimenten, te weten Leerlingen voor Leerlingen en Videolessen. Het Bataafs Lyceum in Hengelo werkt ook met videolessen. Deze school heeft de laatste jaren door een andere aanpak een grotere instroom gerealiseerd en werd ons tweemaal geadviseerd: door de projectleider van de onderwijsteams van IIO en door een teamleider van het Corlaer College uit Nijkerk.

Deelvraag 3b: Welke scholen bieden mogelijkheden gezien hun regiofunctie in een krimpgedebied?

In de verantwoording van dit onderzoek staat dat Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en Noordoost-Groningen officiële door de regering benoemde krimpregio's zijn. In Zuid-Limburg is het Sophianum de enige school met regiofunctie. Deze school bedient de plattelandspopulatie. In de buurt zijn de stadsscholen van Heerlen en Maastricht.

In Noord-Oost-Groningen ligt het Dollardcollege, een brede Scholengemeenschap die op vergelijkbare wijze met de krimp is geconfronteerd. Het is een school met veel verschillende locaties. Deze school zou dus in aanmerking kunnen komen, maar er zijn nogal wat redenen te noemen om deze school niet te selecteren. De belangrijkste is, dat deze school niet met vernieuwing bezig is of bijzonder presteert, bijvoorbeeld op het gebied van eindexamencijfers. Een andere, meer praktische reden is het feit dat deze school uit veel locaties bestaat. Wil je een goede indruk van een school krijgen, dan zou je erg veel tijd kwijt zijn aan het selecteren van verschillende afdelingen. Daarbij komt een fysiek probleem: de afstand is groot.

In Zeeuws-Vlaanderen zijn 4 middelbare scholen, twee in Terneuzen, een in Oostburg en een in Hulst. Deze laatste school, het Reynaert College, scoort opvallend goed op een aparte lijst van scholen: het Elseviersonderzoek. Aangezien deze school vooral op de eindresultaten goed scoort, is deze school geselecteerd.

Ook het Ravelijn bleek in een krimpregio te zitten, in West-Noord-Brabant. Een extra argument voor deze school is dat deze juist vanwege de krimp actie ondernomen heeft en spectaculair gegroeid is.

Zo komen we uiteindelijk tot de volgende scholen die voor onderzoek in aanmerking komen:

Vathorst College

Corlaer College

Het Ravelijn

Bernardinuscollege

Bataafs Lyceum

Reynaert College

Deelvraag 4: Welke recente experimenten met onderdelen van bouwstenen bieden mogelijkheden het onderwijsmodel van het Sophianum in een krimpsituatie aan te vullen?

Deelvraag 5: Welke effecten verwachten we van de beschreven mogelijke aanvullingen van het onderwijskundig model van het Sophianum?

Deelvraag 6: Met welke randvoorwaarden dienen we rekening te houden bij de beschreven mogelijke aanvullingen van het onderwijsmodel van het Sophianum?

De laatste 3 deelvragen zijn zodanig met elkaar verbonden dat we ervoor gekozen hebben deze in een keer te beantwoorden in overzichtelijke tabellen per bouwsteen, te vinden in bijlage 10. Bij elke toepassing is tevens aangegeven wat de mogelijke effecten ervan zijn, aangegeven door voor- en nadelen, en aan welke randvoorwaarden voldaan zou moeten worden. De geschiktheid voor een krimpsituatie is apart vermeld. Deze informatie hebben we aangevuld met gegevens vanuit APS en IIO.

Verslaglegging van de methode

Voor het beantwoorden van deze deelvragen zijn 6 scholen geselecteerd. Directie en/of medewerkers van die scholen zijn over hun onderwijsmodel bevroegd door middel van interviews. Deze informatie hebben we aangevuld met informatie vanuit gesprekken met vertegenwoordigers van onderwijsorganisaties.

Materiaal

Bij de interviews is gebruikgemaakt van een vragenlijst. Deze is samengesteld uit vragen naar het vernieuwend concept, aangevuld met criteria uit de opdracht van de directie: cultuuromslag, ICT, leerlingtevredenheid, maatwerk, succesfactor in vervolgonderwijs. Ook zijn er controlevragen opgenomen m.b.t. de gegevens van VvV zoals CE, SE, doorstroomcijfers, eindexamenresultaten. Bovendien wordt gevraagd naar de aanpak m.b.t. de krimpsituatie. De vragenlijst is als 8^e onderdeel te vinden in de bijlage. Bij het Bernardinuscollege in Heerlen is alleen gesproken over het experiment, daar is de vragenlijst minder als leidraad gebruikt.

Tijdens de laatste fase van dit onderzoek zijn ook gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van het APS en IIO. De werkgroep heeft met Sander Galjaard en Henk Woudenberg gesproken naar aanleiding van hun lopend onderzoek naar krimp: "Minder leerlingen als motor van beweging". Hieruit kwamen voornamelijk tips voor de aanpak van een verandering. Ook is gesproken met de projectleider onderwijsteams van het IIO. Deze heeft informatie gegeven over de organisatie van het primaire onderwijsproces aangevuld met suggesties voor begeleiding vanuit IIO.

Onderzoeksgroep

Bij het bezoek aan de scholen hebben we de onderzoeksgroepen zoveel mogelijk vergelijkbaar gehouden. We wilden niet alleen met de directie, maar ook met de docenten praten om een realistisch beeld te krijgen van de problemen waar men bij de vernieuwing tegenaan liep. Dat bleek niet in alle gevallen mogelijk. Eén school wilde helemaal niet meewerken, omdat een dergelijk bezoek in het verleden veel extra werk met zich meebracht. Hier volgen de aantallen medewerkers die we gesproken hebben met hun functie:

- Reinaert College(Hulst): de voorzitter van bestuur en 5 teamleiders, 4 docenten van verschillende afdelingen;
- Corlaer College(Nijkerk): 1 teamleider, havo-vwo-onderbouw;
- Het Ravelijn (Steenbergen): directeur, projectleider, teamleider, 2 clusterontwikkelaars, docent en onderwijsassistent;
- Vathorst College(Amersfoort): conrector, 2 docenten, verschillende leerlingen onderbouw;
- Bernardinuscollege: 1 teamleider bovenbouw vwo, 1 docent, een vwo-klas;
- Bataafs Lyceum: 1 teamleider.

Deze gesprekken zijn aangevuld met:

- APS: 2 medewerkers-onderzoekers;
- IIO: 1 projectleider onderwijsteams .

Uitvoering

De schoolbezoeken met de interviews zijn zoveel mogelijk op dezelfde wijze uitgevoerd. Bij elk interview waren 3 onderzoekers aanwezig. Er werd een opname gemaakt via een mobiele telefoon en 1 onderzoeker notuleerde. Wanneer er een rondleiding plaatsvond, zijn er naderhand aantekeningen gemaakt. De interviews zijn uitgeschreven. Vervolgens zijn de gegevens van de verschillende scholen en organisaties geselecteerd die bij de bouwstenen van het Sophianum horen.

Daarna is van elke bouwsteen apart bekeken welke experimenten bruikbaar zouden kunnen zijn in een krimpsituatie, welke voor- of nadelen deze kunnen hebben en welke randvoorwaarden daarbij horen.

Analyse

Voor de analyse is het eerder gemaakte schema dat antwoord geeft op deelvraag 2b, gebruikt als uitgangspunt. Daarin staan de bouwstenen, gekoppeld aan de visie en de uitkomsten van de moderaties (zie bijlage 5). Als volgende stap zijn relevante experimenten van de verschillende scholen in dit schema als toepassing toegevoegd (zie bijlage 9). Deze zijn aangevuld met informatie uit andere bronnen. Daarbij is nog niet gekeken naar de mogelijkheden binnen de krimpsituatie. Van elke bouwsteen is daarna apart genoteerd of het experiment binnen de krimpsituatie past, welke voor- en nadelen het heeft en welke randvoorwaarden het oproept (zie bijlage 10). De uitkomsten zijn geobjectiveerd, doordat de hele werkgroep in langere sessies samen aan de bevindingen heeft gewerkt.

Resultaten

In bijlage 9 vindt u het totale overzicht van alle relevante bouwstenen met alle relevante experimenten die op de verschillende scholen plaats vinden. De uitwerkingen van elke bouwsteen apart staan in bijlage 10, aangevuld met informatie uit overige bronnen.

Conclusies

Van begin af aan is duidelijk geweest dat de werkgroep de directie een stuk aanbiedt waarbij de mogelijkheden bij krimp worden aangedragen, maar waar geen kant en klare oplossingen in staan. De directie maakt de keuzes voor het te vormen nieuwe onderwijsmodel. Er is gekozen voor een rapportage per bouwsteen en niet voor de presentatie van een totaalbeeld van een onderwijsmodel. Dit is een logische consequentie vanuit de voortgang van het onderzoek, maar daar zijn nog meerdere redenen voor te noemen. Per bezochte school zijn de omstandigheden anders dan op het Sophianum: het model dat daar werkt, hoeft niet te functioneren bij onze school. Bovendien heeft de werkgroep zich in het onderzoek beperkt tot het primaire proces. Zaken op financieel en materieel gebied zijn buiten beschouwing gelaten. De directie zal deze zaken wel mee laten wegen in haar keuzes. Door het aanbieden van bouwstenen kan de directie keuzes maken die zoveel mogelijk aansluiten bij het Sophianum.

Gezien de doelstelling van het onderzoek, kwalitatief goed onderwijs blijven bieden in een krimpsituatie, hebben we alle mogelijkheden m.b.t. krimp verzameld waarbij we tevens aangeven aan welke bouwsteen deze maatregelen gekoppeld zijn.

1. **Je hoeft niet alleen maar docenten in te zetten, ook mogelijk met assistenten, tutors, stagiaires** (kennisvergarig -> actief kennisconstructiemodel)
2. **In principe grotere groepen mogelijk en werken met onderwijsassistenten** (context van het leren -> samenwerkend leren, leerfuncties -> affectief, leerfuncties -> leermiddelen, leerfuncties -> zelfsturing, leeromgeving -> interactie-omgeving)
3. **Extern leren kan voor extra ruimte bij leerkracht zorgen** (context van het leren-> informeel leren, sturing leerfuncties -> praktijk als context)
4. **Brede inzet van leerlingen** (leerfuncties -> affectief, sturing leerfuncties -> rolwisselend onderwijzen)
5. **Groepen slim combineren door verschillende niveaus of vakken bij elkaar te zetten** (leerfuncties -> leermiddelen, leerfuncties -> zelfsturing, groepssamenstelling -> heterogeen)
6. **Brede inzetbaarheid ELO en ICT** (leerfuncties -> leermiddelen, leerfuncties -> zelfsturing)
7. **Elektronisch toetsen** (leerfuncties -> leermiddelen, toetsing -> formatief)
8. **Mentoruur anders invullen door vaardigheden tijdens de les aan te bieden** (leerfuncties -> zelfsturing)
9. **Keuze-uren invoeren** (leerfuncties -> zelfsturing)
10. **Hoorcolleges inzetten** (sturing leerfuncties -> directe instructie)
11. **Momenten van instructie kort houden** (sturing leerfuncties -> directe instructie)
12. **Inzetten videolessen** (sturing leerfuncties -> directe instructie, fysieke leeromgeving -> school)
13. **Het begrip ' klas' loslaten** (sturing leerfuncties -> geprogrammeerde instructie, sturing leerfuncties -> rolwisselend onderwijzen)

14. **Flexibeler omgaan met groepen/lestijd/ruimte** (sturing leerfuncties -> geprogrammeerde instructie, fysieke leeromgeving -> school, ordening curriculum -> individueel onderwijs)
15. **Inzetten van PAL bij e-class** (sturing leerfuncties -> geprogrammeerde instructie)
16. **Flexibeler omgaan met groepen**
(sturing leerfuncties -> rolwisselend onderwijzen)
17. **Vakken in module vorm aanbieden** (ordening curriculum -> individueel onderwijs)
18. **Vakkenintegratie** (leerinhoud -> vakoverstijgend/ thematisch)

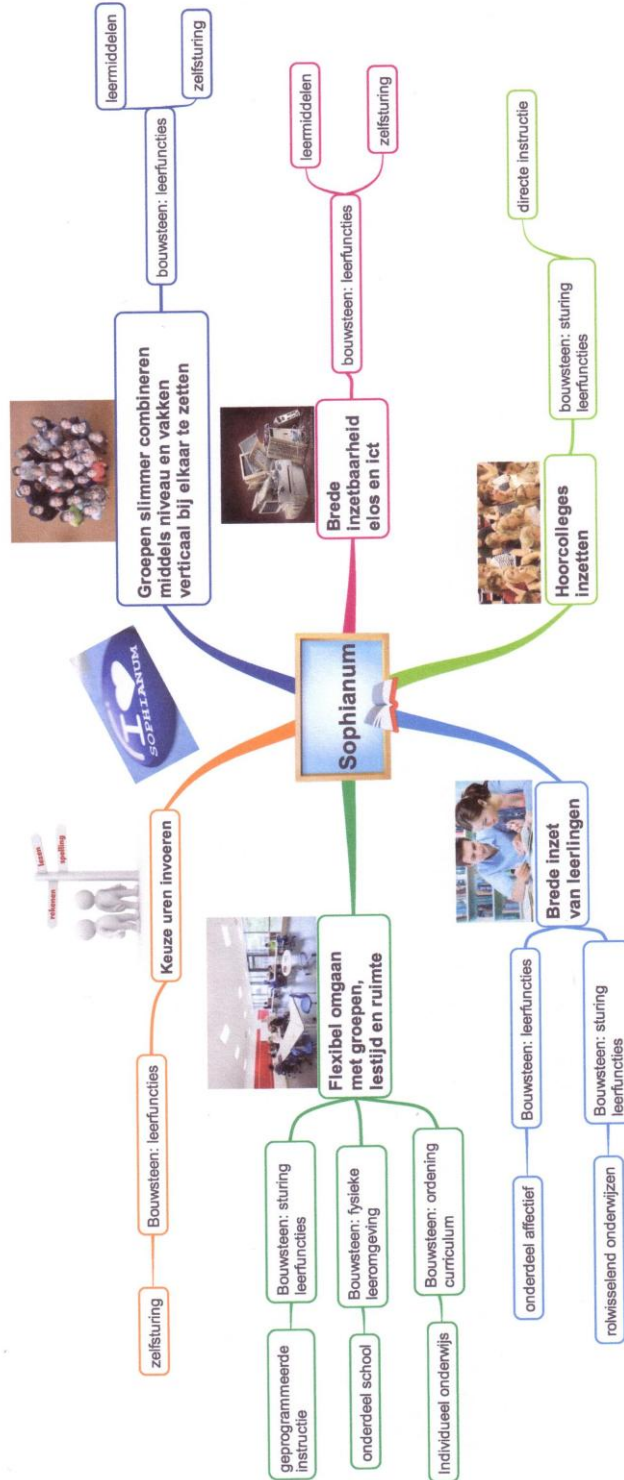
De keuzes van het Management team

Naar aanleiding van een presentatie van het onderzoeksverslag heeft het managementteam een aantal keuzes gemaakt.

In figuur 4 staan deze keuzes in een mindmap verbeeld, per niveau kan daar een ander accent aan gegeven worden.

Tevens dient hier vermeld te worden dat de directie ervoor kiest om bij de optie 'groepen slimmer combineren door niveau en vakken bij elkaar te zetten' deze combinatie van niveaus verticaal in te voeren (bijvoorbeeld combinatie 4 en 5 havo).

Figuur 4. Mindmap van keuzes gemaakt door managementteam

Discussie

De betrouwbaarheid van gegevens is zoveel mogelijk gecontroleerd. Op de website van Vensters voor Verantwoording staan gegevens die de scholen zelf aangeleverd hebben. Deze zijn betrouwbaar, omdat alle informatie ofwel controleerbaar is, zoals de eindexamencijfers, ofwel aangeleverd is vanuit een extern bureau zoals de score van het leerlingtevredenheidsonderzoek.

Het vergelijken van de verschillende gegevens van de scholen werd bemoeilijkt, omdat bij de ene school gegevens van het ene jaar, bv. 2009-2010 te vinden waren en bij de andere school die van een ander jaar, bv. 2010-2011. Daarbij blijkt het moeilijk aan data een bepaalde waarde toe te kennen. Wat is bijvoorbeeld belangrijker, leerlingtevredenheid of doorstroom?

De werkgroep heeft veel tijd besteed aan het selecteren van de Pleionscholen. In een vergevorderd stadium van het onderzoek zijn we in contact gekomen met IIO, waardoor de selectie van deze bezochte scholen op een andere manier heeft plaatsgevonden.

De keuze voor de uitwerking met bouwstenen is zoveel mogelijk beargumenteerd.

Het noteren van de effecten en randvoorwaarden is zoveel mogelijk met meerdere mensen gebeurd om de resultaten betrouwbaarder te maken.

Nawoord

Bij een langlopend project als deze is het prettig wanneer je aan alle kanten medewerking krijgt. De werkgroep heeft die met name van Hans Hupperetz gekregen, niet alleen in facilitering, maar ook omdat hij van nabij meegedacht heeft. Ook Rika Verhoef heeft ons goed geholpen door ons onderzoek op kundige en betrokken wijze te begeleiden. Verder zijn collega's van 6 middelbare scholen zeer gastvrij geweest door ons een kijkje in hun keuken te geven en uitvoerig en enthousiast over hun vernieuwingen te vertellen: Reynaert College, Corlaer College, Het Ravelijn, Bataafs Lyceum, Vathorst College en Bernardinuscollege. Ook met medewerkers van het APS en IIO hebben we nuttige en prettige gesprekken kunnen voeren. Allen willen we daarvoor heel hartelijk danken. Zonder hen had dit onderzoek niet op deze manier in dit tijdsbestek uitgevoerd kunnen worden.

Literatuurlijst

- Anoniem (2009). *Krimpen met kwaliteit*. Interbestuurlijk actieplan Bevolkingsdaling. Rijk, IPO en VNG
- Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (2013). <http://www.aps.nl/>, voor het eerst bezocht op 28 augustus 2013
- Bronkhorst, J. (2006). Bevlogen onderwijs Het nieuwe leren. *Jeugd in school en wereld* (33)
- CBS/PBL, (2011)
<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=80283NED&D1=0&D2=3-4&D3=0&D4=205,236,255,284,292,326-327,332,430,470-471,487&D5=0-20&HDR=T,G3&STB=G1,G2,G4&VW=T>, gevonden op 20 juni 2011....
- Commissie Deetman (2011), *Ruimte voor waardevermeerdering*; eindrapportage adviescommissie Deetman bevolkingskrimp Limburg, 18 februari 2011
- Coppoolse R. & D. Vroegindeweyj (2010). *75 modellen van het onderwijs*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv Model van J.J.H. van den Akker
- Dam, G. ten & J. Vermunt (2009). H4 De leerling. In: Verloop N. & J. Lowijk. *Onderwijskunde*. (p 153, 162, 169, 170, 177, 179, 181). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.
- Deijkers, R. (2013). De beste scholen. *Elsevier*, 69 (12), 62-94
- Dronkers, J. (2011), <http://schoolprestaties.trouw.nl/pdf/Toelichting2011.pdf>, Trouw, 10 december 2011
- Dronkers, J. (2012), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/11968/Dronkers...schoolprestaties/index.dhtml>, De Volkskrant, 8 december 2012
- Formatieplan Sophianum (2009). April 2009
- Geerts W. & R. van Kralingen (2011). *Handboek voor leraren*. (p. 171). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- HANK 2010
- Hoobroeckx, F.& Haak, E. (2006). *Onderwijskundig ontwerpen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

- Hogeschool van Amsterdam (2012). Toetsvormen|achtergrondvragen|begrippenlijst|links en literatuur|score. http://www.score.hva.nl/d_essaytoets.html, gevonden op 22 november 2012
- InnovatieImpulsOnderwijs (2013). <http://www.innovatieimpulsonderwijs.nl/>, voor het eerst bezocht op 28 augustus 2013
- Joosten-ten Brink, D. (2011). *Eigentijds toetsen en beoordelen*. Lectorale rede 04-02-2011, (o. a. p. 12). Fontys Hogescholen
- Lijst van 10000 scholen (2012), <http://10000scholen.nl/>, voor het eerst bezocht op 23 oktober 2012
- Lowijk, J. & J. Terwel (2009). H7 Ontwerpen van leeromgevingen. In: Verloop N. & J. Lowijk. *Onderwijskunde*. (p 289, 290, 299, 302). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.
- Pieters, J. & L. Verschaffel (2009). H6 Beïnvloeden van leerprocessen. In: Verloop N. & J. Lowijk. *Onderwijskunde*. (p 254, 262, 264, 266, 267, 268). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.
- Platform Eigentijds Onderwijs (2012), Pleion. <http://www.pleion.nl>, voor het eerst bezocht op 30 september 2012
- Sikkes, R.(2010). *Leerlingenaantal daalt, vraag naar leraren blijft*, in: het Onderwijsblad nr 18, 13 november 2010, p 13, beeld: Typetank
- Vensters voor Verantwoording (2012). <http://www.schoolvo.nl>, voor het eerst bezocht op 23 oktober 2012
- Witteman, J., (2010). *Grijze golf spoelt scholen weg* , in: De Volkskrant , 26 november 2010
- Sawyer, R. editor (2006). Conclusion schools of the future. In: *The Cambridge handbook of the learning sciences*, Chapter 34, Cambridge, 24 april 2006

Bijlagen (ter inzage op [sophianum.teletop.nl/Academische Opleidingsschool Limburg](http://sophianum.teletop.nl/Academische%20Opleidingsschool%20Limburg))

Bijlage 1: Tabellen voedingsgebied

Bijlage 1a: Tabel 1: Het voedingsgebied van het Sophianum, CBS

Bijlage 1b: Tabel 2: Het voedingsgebied van het Sophianum opgeteld

Bijlage 2 Uitwerkingen moderatiemethodes

Bijlage 2a: Docenten 18 oktober 2011

Bijlage 2b: Leerlingen 14 december 2011

Bijlage 2c: Managementteam 19 maart 2012

Bijlage 3: Verdere onderverdeling van de bouwstenen van de mindmap

Bijlage 4: Definiëring van de begrippen in de mindmap

Bijlage 5: Vergelijking bouwstenen met visie en moderatie Sophianum

Bijlage 6: lijst van Pleionscholen

Bijlage 7: Overzicht Pleionscholen en kwaliteitseisen Sophianum 2012

Bijlage 7a: ordening oordeel inspectie Pleionscholen

Bijlage 7b: Gegevens Vathorst College 2013 Vensters voor verantwoording

Bijlage 8: Vragenlijst scholenbezoek

Bijlage 9*(toegevoegd aan leesversie onderzoeksverslag)*: Experimenten gekoppeld aan bouwstenen met visie en moderatie

Bijlage 10*(toegevoegd aan leesversie onderzoeksverslag)*: Uitgewerkte bouwstenen met experimenten, voor- en nadelen en randvoorwaarden

Hetty de Bakker:

Een jaar of 6 geleden heeft men mij gevraagd voor de werkgroep die onderzoek doet op het Sophianum. De taak van deze groep was werken aan het oplossen van problemen die de eigen onderwijspraktijk betreffen op een systematische en verifieerbare manier. Ik was direct enthousiast: niet meteen iets uitproberen, maar eerst het probleem onderzoeken en op grond daarvan oplossingen testen op hun bruikbaarheid. Niet alleen dit onderzoek is inspirerend voor me, ook het overleg met werkgroepen van andere scholen. Door het buiten de deur kijken zie je andere mogelijkheden en praat je met heel diverse groepen over het onderwijs en de lespraktijk. Dit onderzoek naar een nieuw didactisch model voor het Sophianum is een groot project geweest, waarvan de resultaten nog geïmplementeerd moeten worden. Het is onderbouwd door theorie- en praktijkonderzoek binnen en buiten de school. Ik ben trots op het eindresultaat dat ik samen met mijn werkgroep heb neergezet.

Chantal Bold:

Door mijn stages werd mij een baan aangeboden op het Sophianum en ben ik vanaf het begin lid van het VMBO-team. Omdat ik graag beter met de problematiek van deze leerlingen wilde omgaan, ben ik gestart met de opleiding Master Special Educational Needs van de Hogeschool Utrecht, welke ik heb afgerond.

Vrijwel vanaf het begin van de ASL, later AOSL, ben ik lid van deze werkgroep. De inhoud van de taak was in het begin niet duidelijk, maar ik heb er toch voor gekozen erbij te blijven. Zodoende heb ik aan verschillende onderzoeken mee mogen werken, wat ik als zeer uitdagend en motiverend ervaar.

Melanie Kochen:

Na de tweedegraads lerarenopleiding Duits ben ik in 2001 beginnen te werken en in 2002 ben ik met de eerstegraads opleiding begonnen. Deze heb ik in 2005 afgerond.

Ik ben vrijwel meteen vanaf het ontstaan van de AOSL, voorheen ASL, lid van de werkgroep geweest. Hiervoor heb ik een aantal cursussen gevolgd en vervolgens heb ik meegewerkt aan diverse onderzoeken, bijvoorbeeld m.b.t. het studiedomein, motivatie in HAVO 4 en het laatste en langstlopende onderzoek "behoud van kwalitatief goed onderwijs in een krimpsituatie".

Het werk ervaar ik als uitdagend en ik heb er de afgelopen jaren veel van geleerd, zo is bijvoorbeeld mijn onderzoekende houding duidelijk verbeterd.

Leontien Puijk:

Vanuit mijn functie als opleidingsdocent was het een logische stap om deel uit te gaan maken van de werkgroep AOSL. Sindsdien heeft het doen van onderzoek mij op professioneel gebied veel opgeleverd: de samenwerking met collega's die allemaal hun sterke kanten op de juiste manier inzetten en bovenal de ontwikkeling van een gezonde kritische blik naar het eigen functioneren en werkplek omdat je in de gelegenheid komt om andere scholen te bezoeken en de onderwijspraktijk vaak bespreekt, met elkaar en met experts buiten school.

Mijntje Weijers:

In 2009 werd ik gevraagd om deel uit te gaan maken van de werkgroep Academische Opleidingsschool Limburg op het Sophianum. Hierdoor kreeg ik de mogelijkheid om met een groep praktijkgericht onderzoek te doen. Het werken voor de AOSL brengt met zich mee dat je contact hebt met hele diverse mensen die zich op allerlei gebieden met onderwijs bezig houden. Dit werkt erg inspirerend en motiverend. Voor mij geldt dat het werken in een onderzoeksgroep uitdagend werkt, mijn onderzoekende houding stimuleert en dat ik de kans krijg om mezelf op verschillende manieren en gebieden te ontwikkelen.

